

DITLAMORAGO TSA TSHWETSO YA KGOTLA YA MOLAO THEO MO KGETSING EA BAKGATLA BA KGAFELA CPA

LWETSE 2015

Ka letlha la 20 Phato 2015 kgotla ya MolaoTheo (Constitutional Court) e ile ya ntsha tshwetso ya yone mo kgetsing ya *Bakgatla Ba Kgafela Tribal CPA v Bakgatla ba Kgafela Tribal Authority le ba bang*. Tshwetso ya kgotla ke phenyo e e botlhokwa thata go batho ba ba lwelang dithata tsa bone tsa mafatshe le di Community Property Association (CPA) go ya ka naga e e ikadile. Tshwetso e e rarabolola mathata a di CPA di kopanang le ona fa ba leka go kwadisa mekgatlo ya bona le Lefapha la Mafatshe (Department of Rural Development and Land Reform) fa ba boelwa ke mafatshe a bona.

Jaaka Kgotalagolo ya Boikuelo le Kgotla ya Mafatshe di setse di kaile bothata jwa go tlhoka tsamaiso e e lolameng le kemo nokeng go tswa go lefapha la mafatshe go di CPA le beng ba ba boelwang ke mafatshe ke e nyemisang mooko. Tshwetso ya kgotla ya molaotheo e konotelela le go sireletsa dithata tsa batho kgotsa merafe go tlhopa ka mo ba batlang go tshwara mafatshe a bona le go ipusa ka teng.

Bukwana e tilhalosa ditlamorago tsa semolao tsa tshwetso ya kgotla ya molaotheo.

LEMORAGO

Ka ngwaga wa 1998 Kgosi Nyalala Pilane o ile a tsenya kopo jaaka moemedi wa Bakgatla ba Kgafela ya go boelwa ke mafatshe a ba ileng ba tseelwa one ke puso ya kgetololo mo kgaolong ya Moruleng, Bokone Bophirima. Bonthla bongwe jwa kopo e bo ile bwa atlega fa Commission ya Poelo ya Mafatshe e ne e dumelana le go busetsa morafe dipolase di le 7 tse saleng ga dirwa serapa sa diphologolo sa Pilanesberg (Pilanesberg National Park) mo go tsona moo morafe o ileng wa tloswa ka dikgoka ke puso ya kgetololo . Seo se ne sa raya gore morafe o ne wa tshwanelwa ke go dumelana gore batla amogela lefatshe jang. Ka 2005 morafe o ile wa dumalana gore ba tla bopa CPA e bile ba tlhopa komiti e e mabapi le tsamaiso ya CPA. Tsamaiso e e ne e tsamaisiwa ke Ramolao eleng Rre Jankie Mokonyane o oneng a tlhophilwe ke ba Lefapha la mafatshe go thusa morafe.

Kgosi le bogosi ga ba ka ba itumelela kgang e ka gonne ba ne ba batla gore go nne le se se bidiwang Trust ka ba ne ba le kगतलhanong le go tlhomiwa ga CPA.

Kgosi Pilane o ile a ikopantsha le Mme Lulu Xingane, yo e neng e le Letona la Lefapha la tsa Mafatshe ka nako eo, ka boikuelo jwa tsamaiso ya go tlhopa CPA. Ministara o ile a tshithshinya gore go kwadisiwe CPA ya nakwana go ya ka (section 5(4) ya molao wa di CPA mme lefapha le ne la tsenya tsitsinyo e tirisong le fa e ne e le gore go ya ka lone ditlhokego tsotlhe tsa go kwadisa CPA go ya ka karolo ya bo robedi (section 8) di ne di kgotsofaditswe. Lefapha le ile la tswela go kwadisa CPA ya nakwana go ya ka diatelo tsa Letona le fa e ne e le gore go ya ka lefapha

Bakgatla CPA e ne e kgotsofaditse ditlhokego tsa go kwadisiwa jaaka CPA ya leruri. Ka ngwaga wa 2008 dipolase di le supa tse di ka mo gare ga Pilanesburg National Park di ile tswa kwadisiwa mo leineng la CPA ya nakwana mme morago ga moo lefapha le ile la palelwa kgotsa le ne le sena kगतlego ya go thusa Bakgatla go kwadisa CPA ya leruri.

E rile ka ngwaga wa 2012 fa Bakgatla ba Kgafela CPA ba re ba leka go thibela go agiwa ga mafaratlhatlha a borekelo (shopping complex) mo lefatsheng le le ba boetseng go ya ka semolao, bogosi e be bo bua gore lefatshe ga se la CPA gonne go ya ka semolao CPA ya nakwana e ne e sa tlhole e le teng go ya ka S5(4) ya molao wa di CPA, o o buang gore CPA ya nakwana e dumeletswe go nna teng fela dikgwedi di le 12, mme dikgwedi tseo e ne e le kgale di fedile.

CPA e ile ya ya kgotlatshekelo go netefatsa maemo a yona mme se e nnile tshimologo ya ntwana e telele ko kgotlatshekelo magareng a CPA le bogosi e e felleditseng e ile ko Kgotla ya molaotheo.

KGOTLA YA TSA MAFATSHE (LAND CLAIMS COURT)

Mo kgotlatshekelong e CPA e ile ya bona phenyo e e botlhokwa mo kgotla e ileng ya bua gore “morafe o tsere tshwetso” ka go tlhopa CPA kगतलhanong le Trust. O ile a bontsha gore go ile ga nna le dikopano mo metsaneng yotlhe go tsaya tshwetso mme a ganana le kgang ya gore CPA ga e sa tlhole e le teng.

Kgotla e ile ya swetsa gore CPA e ile ya kwadisiwa mme tsitsinyo ya Ministara e ne e se ka fa semolaong le lefapha le ile la palelwa ke go thusa morafe go kwadisa CPA ya leruri go ya ka molao.

CPA ke eng?

Di CPA ke sengwe sa mokgwa wa go rua lefatshe o o atlaganediwang go ya ka molao wa CPA. Batho baba abelwang mafatshe go ya ka lenaneo la phetolo ya mafatshe ba ka kwadisa mafatshe a ba a abetsweng jaaka setlhopa. Molao wa di CPA o letla puso go kwadisa Di CPA le go thusa batho go sireletsa dithata tsa bona jaaka beng ba lefatshe. Sa botlhokwa ke gore di CPA di dira ka mokgwa wa democracy o o letlang batho botle go tsa karolo.

KGOTLA YA BOIKUELO (SUPREME COURT OF APPEAL)

Bogosi bo ile ba ikuela ko kgotleng ya boikuelo e e ileng ya fetola tshwetso ya kgotla ya tsa mafatshe ka go sheba kगतलंग ka leilho le le sesame le go dumelana le bogosi gore CPA ya nakwana ga e sa tlhole e le teng go ya ka molao. Kgotla e ile ya kwala gore:

“ mo kgetsing e ga gona ngangisano gore ga go a ka ga nna le kopo ya go atolosa letlha la CPA ya nakwana ko go Motsamaisi kakaretso wa lefapha fa dikgwedi tse 12 di sena go fela. Ka jalo se o se kaya gore mokगतलho o ile wa swa lesa la semolao...”

Se se botlhokwa ke gore Kgotla ga ya ka ya tlhalosa gore goreng e dumalana le bogosi le go tlhalosa gore se se raya goreng mabapi le mafatshe a a neng a fiwa CPA ka semolao jaaka ene e le beng ba lefatshe, le gore fa kगतल e re CPA ga e sa tlhole e le teng, beng ba lefatshe ke bo mang. Kgang e ne e le botlhokwa go sireletsa kगतलhanong le kgatakako ya ditshwanelo tsa batho go nna le lefatshe go ya ka

molaotheo. Bakgatla Ba Kgafela CPA ba ile ba ikuela ko Lekgotleng la Molaotheo katlanong le tshwetso ya kgotla ya boikuelo.

SEO KGOTLA YA MOLAOTHEO E SE SWEDITSENG

Kgotla ya molaotheo e ile ya swetsa ka bongwe gore tshwetso ya kgotla ya boikuelo ga se e tsepameng. Le fa e le gore thito kgang e ne e le gore a tshwetso ya kgotla ya boikuelo ke e siameng, kgotla ya boikuelo e ile ya tthalosa dikgang tse di botlhokwa e leng:

- **Botlhokwa ba molao wa di CPA (CPA Act)**

Kgotla go ya ka moatlhodi (judge) Jafta yo o kwetseng tshwetso mo boemong jwa kgotlatshekelo yotlhe e ile ya itepanya le boleng le maikaelelo a molawana o, e leng go netefatsa gore merafe e kgone go itlhophela ka mokgwa o ba batlang tsamaiso ya mafatshe a bona ka teng. Kgotla e ile ya kaya fa molawana wa di CPA e le o “o bonelang ko pele ka maikaelelo a go tlotlomatsa botho jwa merafe” e bile o le botlhokwa go tlotlomatsa molaotheo wa go fa batho tetla ya go boelwa ke mafatshe a bone. Se se botlhokwa ke gore kgotla e ile ya gatelela botlhokwa jwa tekatekano e e tlisiwang ke molao o:

“Ga gona tlhobaelo ya gore tekatekano (democracy) e e tlisiwang ke molao o o leka go sireletsa dithata tsa maloko a merafe le go ba kgontsa go tsaya karolo mo tsamaisong ya morafe. Go tlangwa ga mekgatlo e ya go tshwara mafatshe go tlisa tsamaiso e e sa kgetololeng mo ditirong tsa bogosi. Maloko a morafe ba fiwa tetla ya go nna le lentswe le le lekanang le a ba bangwe mo morafeng ntle le kgethololo”

Go tlaleletsa kgotla e bone molao wa CPA ole botlhokwa go fetola le go godisa melao ya setso go e lepalepanya le molaotheo.

Kgotla ya molaotheo ka jalo e gateletse dithata tsa batho ba ba dulang mo metseng go itlhophela ka mokgwa o ba ratang tsamaiso ya mafatshe a bona ka teng.

Tshwetso e ya molaotheo ke e e botlhokwa ka gonne e fa batho dithata tsa go itlhophela gore ba batla go ipusa jang le go tshwara lefatshe la bone jang. Se se botlhokwa fa o ela tlhoko puo ya ka metlha ya ga Minister Nkwinti ya gore di CPA di se ka tsa tlhola di letlelelwa mo mafatsheng a merafe le molao kakanywa wa mafatshe a semerafe (Communal Land Tenure Policy) e e kayang gore di CPA di seke tsa tlhola di letlelelwa. Se se raya gore puso ga e kake ya pateletsa batho gore ba ipuse jang.

O KA LEMOGA JANG GORE CPA KEY A NAKWANA KGOTSA YA LERURI?

Go tsela tse pedi tse di tla go lemosang fa CPA e le ya nakwana kgotsa ya leruri:

1. **Lebelela setlankana (certificate):** Fa lefapha le kwadisa CPA le ntsa setlankana, lebelela fa e le sa leruri kgotsa sa nakwana
2. **Lebelela nomoro ya ikwadiso:** CPA e nngwe le e nngwe e na le nomoro ya yona ya ikwadiso. CPA ya nakwana e na le nomoro ikwadiso e e felelang ka “P” (sekao, CPA/07/2042/P), fa nomoro ikwadiso ya CPA ya leruri e felela ka “A” (sekao, CPA/07/2042/A)

- **Kgotla ya molaotheo e tihalositse gore S5(4) ya CPA Act e tshwanetse ya lebelelwa jang**

Karolo e e bothokwa ka gonne ke yona e bakileng kgotlang magareng a Bakgatla CPA le bogosi.

Ka mo letlhakoreng le lengwe bogosi bone bo kaya gore S5(4) e raa gore CPA ya nakwana e tla bokhutlong morago ga dikgwedi di le 12 (ntle le gore CPA e be e dirile kopo go atolosa nako ko lefapheng). Se se raa gore fa puso e paletswe ke go kwadisa CPA ya leruri mo kgwedding tse 12, morafe o o kopang poelo ya lefatshe o tshwanelwa ke go tshimolola ko ntlheng ka go batla mokgwa o ba ka tshwarang lefatshe ka teng ka gore CPA ya nakwana e tla be e latlhegetswe ke lefatshe leo.

Ka mo letlhakoreng le lengwe CPA e ne e kaya gore CPA ya nakwana e ntse e tswela pele mme fela ga e sana dithata tsa go tshwara lefatshe morago ga dikgwedi tse 12. Le fa ele gore maemo a a tla tlisa bothata mo merafeng e e boelwang ke mafatshe se se raa gore di CPA tsa nakwana di tla dula e le beng ba lefatshe mo puso e tlhologileng ke go kwadisa CPA ya leruri.

Kgotla ya molaotheo e ile ya dumelana le kakanyo ya CPA e be e kwala gore:

Go ya ka S5(4) nako e bolelwang ya dikgwedi tse 12 e kaela fela tetla ya go dirisa le go dula mo lefatsheng. Karolo ya molao gae bue sepe ka botshelo ba CPA ya nakwana. Ka jalo Kgotla ya Boikuelo e dirile phoso ka go bua gore go ya ka karolo e, fa dikgwedi tse 12 di fela, CPA ya nakwana ga e sa tlhole e phela, ntle le gore ba be ba kopile tetla ya koketso ya nako.

Se re raa gore CPA tsa nakwana di tswela pele go nna teng morago ga dikgwedi tse 12. Totatota, kgotla ya molaotheo e rile di CPA tsa nakwana di tswela pele go nna teng go fitlhella lefapha le di fedisa. Mme fela fa puso e palelwa ke go fetolela di CPA tsa nakwana go nna tsa leruri mo dikgweding tse 12, CPA ya nakwana ga e na go nna le tetla ya go tsamaisa le go nna mo lefatsheng. Se se tsenya lefapha mo kgatelelong ya go di kwadisa go nna tsa leruri.

- **Kgotla ya molaotheo e ile ya swetsa le gore di CPA tse di ka fa semolaong di tshwanetse tsa kwadisiwa go nna tsa leruri ke lefapha.**

Lebaka le lengwe le le dirang gore kgotla ya molaotheo e bone tshwetso ya kgotla ya boikuelo e sa siama ke bopaki bo bo neng bo bontsha gore Bakgatla ba Kgafela CPA e ne e tshwanetse gore e ka be e kwadisitswe go nna ya leruri. Kgotla e ile ya bontsha gore CPA e dirile tsotlhe tse di ka fa molaong go kwadisiwa go nna ya leruri go ya ka S8 ya molao wa di CPA le go tlhophisa komiti le go itirela molaotheo. Lefapha le lona le ikgotsofaditse fa tsotlhe di le ka fa molaong.

Go tlaleletsa, kgotla ya molaotheo e tihalositse gore tshaloso ya CPA ya leruri e dumelana le tshwetso ya kgotla. Molao wa di CPA o tshalosa CPA jaaka “CPA ya leruri e e kwadisitsweng kgotsa e *dumelelwa go kwadisiwa go ya ka S8*”. Se Kgotlatshekelo e bone gore se raa gore fa CPA e kgotsofaditse ditlhokego tsa go kwadisiwa, e tshwanetse ya kwadisiwa ke lefapha. Go nopola kgotlatshekelo e rile:

“go ya ka molao wa di CPA, mokgatlo wa leruri o raa gore CPA e e kwadisitsweng kgotsa e kgotsofaditseng ditlhokego tsa S8. Bokao jwa tshaloso ya CPA e bo raa

gore CPA e nna teng fa e kgotsofatsa ntlha tse pedi. La ntlha ke fa e kwadisiwa go ya ka S8 mme la bobedi ke fa e kgotsofatsa ditlhokego tsa go kwadisiwa go ya ka S8. Ka jalo CPA e nnile teng fa e fetsa go kgotsofatsa ditlhokego tsa go kwadisiwa”

Kgotla e bile ya bua gore fa CPA e kgotsofatsa ditlhokego tsa go kwadisiwa, lefapha le tshwanetse la e kwadisa. Se se botlhokwa mo di CPA tse di ntseng di sokola go ikwadisa ka ntlha ya go palelwa kgotsa go gana ga lefapha go di kwadisa.

DINTLHA TSE DINGWE TSA BOTLHOKWA TSE DI BUILWENG KE KGOTLA YA MOLAOTHEO

Se se botlhokwa ke gore kgotla e ile ya gatelela gore Motsamaisi-Kakaretso (le lefapha) ba tshwanela ka semolao gore ba thuse di CPA ka tsamaiso ya bona. Kgotla e ile ya bontsha maikarabelo a lefapha go thusa di CPA, go tsenyeletsa le go fa merafe kitso go ba kgontsha go tlhopa mokgwa o ba batlang go ipusa ka teng, go kwadisa CPA, le go thusa merafe go baakanya diphoso tse ba di dirileng tse di ba tlhokisang go kwadisa CPA.

Go ya ka kgotla ya molaotheo

“maikarabelo a a bontsha botlhokwa ba Motsamaisi-Kakaretso go netefatsa gore maikaelelo a molao o a fitlhelwa. Se se bontsha gore fa morafe o bontshitse gore o batla go kwadisa CPA, Motsamaisi-Kakaretsoo tshwanetse go dirisa bojothle ba gagwe go ya ka molao go thusa morafe go fitlhelela se e se kopileng. O tshwanetse a netefatse gore dilo tsotlhe tse di kgoreletsang ikwadiso ya di CPA di tshwanetse di tlosiwe mo tseleng”

Mo kgetseng ya Bakgatla ba kgafela kgotla e ile ya swetsa gore lefapha le paletswe ke go tsenya mo tirisong se molao o ba pateletsang go se dira. Se se botlhokwa fa re lebelela tsela e puso e etsayang go leka go tlogela tsela ya democracy ya go rua lefatshe le go pateletsa batho go amogela magosi a a busang ka kgatelelo. Kgotla e bontshitse gore ga go ka fa molaong gore lefapha le nyenyefatse le go ikgatholosa se batho ba se batlang mo ba itlhopetseng di CPA.

Kgotla e ile ya kgalema lefapha gore le tlogele go eteletsa pele maikutlo a magosi fa a le kgalhanong le se se batliwang ke morafe, ka gore:

“kgang ya gore Kgosi kgotsa mongwe wa ko bogosing o rata go tshwara lefatshe ka mokgwa o mongwe o o kgalhanong le CPA e e ratiwang ke morafe, ga e reye gore lefapha le tshwanetse le thibele kwadiso ya CPA kgotsa e tlise tsereganyo ka dikgoka mo bathong”

SE SE SA SWEDIWANG KE KGOTLA YA MOLAOTHEO

Kgotla ya molaotheo ga ya ka ya ntsha tshwetso mabapi le kopo ya lefatshe la bakgatla ka kakaretso. Tshwetso ya kgotla ka jalo e lebane fela le dipolasi tse 7 tse di ka mo serapeng sa diphologolo tse di filweng morafe go ya ka ditumalano tsa S42D le Commission ya tsa mafatshe. Tshwetso ya kgotla ga e bue sepe ka

mafatshe a otlhe a bakgatla a e neng e le karolo ya kopo ya poelo ya mafatshe. Se ga se ree gore ga gona tsamaiso ya semolao mo mafatsheng ao.

Go botlhokwa go tlhagisa ntlha e ka gore batho ba ba ntsi ba ba dulang mo mafatsheng a merafe bana le dithata tsa go kopa go busediwa mafatshe ao jaaka ba a rekile e le sethopa. Dipatlisiso tse di dirilweng ke ba Mining and Rural Transformation in Southern Africa (MARTISA) di bontshitse fa ele gore batho ba bantsi ba ba dulang mo sekgatleng le dinaga tse di mabapi ba ikgobokantse jaaka ditlhopa go reka mafatshe go leka go itshireletsa kgatlhanong le molao wa 1913 kapa oa 1936, mme mafatshe a a ile a tsengwa ka motlase ga puso ya mafatshe selegae (Bantustans) le go nnisiwa ka motlase ga magosi ka dikgoka. Batho ba go tshwana le ba ba na le dithata go ya ka fa molaong ebile melao e mesha e e ka lehang go tsaya dithata tsa ditlhopa tse e ka kgona go isiwa ko kgotlatshekelo go sireletsa dithata tsa batho go ya ka S25 ya molaotheo, fela jaaka molao wa Communal Land Rights Act (CLARA) e ile ya isiwa ko kgotlatshekelo ka kgetsi ya *Tongoane V National Minister of Agriculture and Land Affairs*.

Ka ngwaga wa 2010 kgotla ya molaotheo e ile ya ntsha tshwetso ya gore CLARA ga e ka fa molaong ka gore puso e paletswe ke go latela melawana ya palamente. Ka gore puso e paletswe ke go latela molao go dira molao, kgotla e ile ya bona go se botlhokwa go ntsha tshwetso mo temeng ya gore molao o ne o gataka ditshwanelo tsa batho tse ba di fiwang ke S25 ya molaotheo. Fela borra le bo mma molao ba ka kgona go bontsha kgotlatshekelo gore molao o o gataka ditshwanelo tsa batho fa ba ka fiwa sebaka. Tshwetso ya Bakgatla ba Kgafela e bothlokwa thata e bile ga e tshwane le ya Tongoane mo eleng gore gone go tletse dilo tsa setegeniki. E bontsha fa kgotlatshekelo e tla netefatsa le gore e ka se letle dithata tsa batho do gatakiwe.

DIPOLASI TSE DI BUSEDITSWENG BAKGATLA BA KGAFELA

Dipolasi tse buseditsweng Bakgatla ba Kgafela ke tse latelang:

- Rooderand 46 JQ Portion 4
- Legkraal 45 JQ Portion 1
- Schaapkraal 170 JP (whole farm)
- Saulspoort 38 JQ Portion 9
- Saulspoort 38 JQ Portion 12
- Saulspoort 38 JQ Portion 13
- Doornpoort 57JQ Portion 2

